

І. ГРИШОВА, О. ГАЛИЦЬКИЙ

ПОТОКОВІ ПРОЦЕСИ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ АПК

Досліджено проблеми формування та управління фінансовими потоками агропромислового комплексу в умовах ринкових перетворень. Запропоновано підходи до оптимізації управління фінансовими потоками в інноваційній діяльності, які поєднують ринкові важелі, державне регулювання і власне інвестиційну політику суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *фінансовий потік, ринкові перетворення, регулювання, рух.*

Сучасний розвиток фінансово-економічних відносин між суб'єктами господарювання визначає широке коло фінансових питань, які концентруються на підґрунті розподілу фінансових ресурсів. У результаті таких перерозподільчих процесів у фінансовій сфері відбувається зміщення акцентів на різновекторне формування та функціонування фінансових і грошових потоків у реальному секторі економіки, зокрема в агропромисловому комплексі.

Дослідження фінансових потоків в агропромисловому комплексі не має флуктуаційного характеру, оскільки поглиблення ринкових трансформацій у функціонуванні аграрного сектору об'єктивно спонукають до переосмислення управлінських підходів на засадах формування фінансових потоків. Специфіка комплексу *потребує формування дієвого інноваційного фінансового інструментарію*, який каталізував би функціональні детермінанти фінансових потоків. Сучасний зріз проблем в агропромисловому комплексі свідчить про недостатність інтенсифікації фінансових потоків агропромислових контрагентів, невизначеність їх оптимальної структури, нестійкість у взаємодії.

Невипадково, що останнім часом вирішенню низки питань щодо означеної проблематики приділяється підвищена увага. Зокрема, вагомий внесок у розвиток наукових і практичних положень у сфері фінансового забезпечення АПК здійснили такі *відомі вітчизняні науковці*, М. Я. Дем'яненко [1], П. Т. Саблук [2], А. Ю. Присяжнюк [3]. Проте, розкриваючи прикладні аспекти руху фінансових потоків, науковці недостатньо звертають увагу на конкретизацію відповідних механізмів, структури джерел забезпечення їх формування. Отже, виникає проблемна площина щодо оптимізації інструментів і цілей фінансової політики, що, як зазначає М. Я. Дем'яненко, тривалий час базувалася здебільшого на принципах оперативного реагування [1]. До того ж під час переходу до ринкових відносин господарювання головну роль відіграє фіскальна політика, яка часто може нейтралізувати ендogenous впливи на фінансові потоки.

Основною детермінантою розвитку аграрної сфери є сукупний фінансовий потік галузі, саме тому *метою* даного дослідження є пошук шляхів оптимізації використання фінансових ресурсів та збільшення їх мультиплікативного ефекту.

Оскільки основною одиницею інтегрованого аграрного бізнесу є суб'єкт господарювання, то наше дослідження проведено в площині фінансових потоків на мікрорівні.

Формування фінансових потоків є важливою складовою операційної та загальної фінансової стратегії аграрного підприємства, а також вихідною умовою здійснення виробничого процесу на всіх його стадіях. Нагромадження фінансових ресурсів у межах самого підприємства (власний капітал і його реінвестування) та різними суб'єктами господарювання, населенням є базою для формування джерел фінансових потоків.

При цьому варто наголосити, що основною метою формування фінансових потоків суб'єктів господарювання АПК є задоволення потреб у придбанні необхідних фінансових активів та оптимізація їх структури з позиції забезпечення ефективності господарської діяльності. Ефективне формування інвестиційних ресурсів щодо окремих джерел є найважливішою умовою фінансової стійкості підприємства. Відповідно обсяги та джерела формування інвестиційних ресурсів багато в чому визначаються структурою капіталу, що склалася на підприємстві в процесі його господарської діяльності, а також вартістю залучення капіталу. Для більш глибокого осмислення сутності фінансових потоків в агропромисловому комплексі необхідно виділити деякі ознаки їх функціональної взаємозалежності (рис. 1).

Вхідний фінансовий потік

Основна діяльність

1. Грошові кошти від реалізації готової продукції АПК.
2. Авансовані платежі.
3. Погашення дебіторської заборгованості.

Вихідний фінансовий потік

1. Платежі за розрахунками із контрагентами.
2. Погашення бюджетних зобов'язань.
3. Погашення кредиторської заборгованості.

Інвестиційна діяльність

1. Інвестиційні операції з продажу основних засобів, нематеріальних активів.
2. Капітальне будівництво.

1. Техніко-технологічне оновлення основних виробничих засобів.
2. Розширене відтворення виробництва.
3. Розширення виробничих площ.

Фінансова діяльність

1. Участь агробізнесу в кредитних програмах.
2. Державне цільове фінансування.

1. Погашення фінансових зобов'язань коротко- й довгострокового характеру.

→
грошовий потік

Рис. 1. Функціональний взаємозв'язок фінансових потоків суб'єктів господарювання АПК

Примітка. Розроблено автором.

Запропонована схема ґрунтується на типових взаємозв'язках фінансових потоків, які функціонують в операційній діяльності суб'єктів господарювання. Також зображені функціональні зв'язки, адаптовані до основних детермінант розвитку агропромислового комплексу: активізації інвестиційної діяльності, впровадження інноваційних програм розвитку, нарощення матеріально-технічної бази, участь у кредитних лініях для агробізнесу.

Особливої актуальності набувають питання управління фінансовими потоками в площині аграрної сфери з огляду на постійний пошук нового інструментарію матеріалізації фінансових ресурсів при реалізації державних програм і проектів підтримки сільського господарства. Все це і зумовило наше подальше дослідження в напрямку визначення теоретико-функціональних аспектів управління фінансовими потоками з метою їх генерації та ефективного використання.

Для визначення найбільш раціональних підходів в управлінні фінансовими потоками агросектору необхідно враховувати множину факторів та умов функціонування галузі. В контексті розвитку АПК існує ряд детермінант, які впливають на перманентність руху фінансових ресурсів, до яких варто віднести:

- 1) переважання гіпертрофованих корпоративних агроформувань;
- 2) експортну орієнтацію великих товарних виробництв, що визначає потенціал аграрного сектору на міжнародному рівні як сировинного прирідатку;
- 3) спотворену державну фінансово-кредитну підтримку та нормативно-правовий базис;
- 4) нераціональну структуру аграрного виробництва та використання екстенсивних технологій у рослинництві, монокультуралізацію землеробства, деградацію сільгоспугідь, виснаження чорноземів;
- 5) декапіталізацію приватних селянських господарств через розпродаж активів унаслідок когнітивного соціально-економічного розвитку села;
- 6) нехтування науково обґрунтованими методами ведення сільського господарства;
- 7) економіко-правовий вакуум у сфері формування ринкових механізмів у земельних відносинах.

Відповідно до вищевказаних умов розвитку аграрного сектору пропонуємо розглянути найбільш актуальні підходи в управлінні фінансовими потоками галузі. Для обґрунтування і вибору того чи іншого підходу до управління фінансовими ресурсами необхідно виходити з аналізу різних підходів, можливості та доцільності їх застосування в той чи інший період економічного розвитку, для чого виділяється рівень стратегічного, тактичного та оперативного управління фінансовими ресурсами [2].

Стратегічне управління в АПК полягає у прогнозуванні глобальних змін в економічному середовищі та пошуку і реалізації фінансових ресурсів, спрямованих на забезпечення тривалого й ефективного розвитку організації у майбутній перспективі [3]. З огляду на це управління фінансовими потоками в АПК також має бути орієнтованим на тривалу перспективу, а стратегічний характер управління фінансовими ресурсами буде забезпечуватись пошуком оптимальних джерел формування фінансових потоків з урахуванням фактора часу.

Щодо оперативного управління фінансовими потоками, то в розрізі аграрного сектору воно спрямоване на розроблення системи стимулювання з метою заохочення інвестора, його участі в інноваційних змінах, готовності до фінансових асигнувань.

Доцільно зауважити, що створити ефективну систему управління на базі тільки одного концептуального підходу практично неможливо. До того ж однозначність

рекомендацій щодо застосування деякого підходу з управління ускладнюється множинністю агроформувань, специфікою їх діяльності. На практиці більш широкого застосування набула комбінація окремих підходів, на основі яких формуються гібридні системи менеджменту.

На нашу думку, особливої уваги потребує інтегродиференціальний підхід [4], суть якого полягає в об'єднанні деяких властивостей ресурсів певного суб'єкта господарювання або центрів відповідальності. Характерною ознакою цього підходу є врахування специфіки галузі й інших управлінських концепцій.

Деякі дослідники акцентують увагу на логістичних концепціях управління фінансовими потоками. Так, на думку Г. М. Азаренкової, ця концепція базується на зростаючій організаційній і технологічній єдності потокового процесу в економіці. При цьому Г. М. Азаренкова вважає, що відтворювальні процеси в ринковій економіці мають суспільний характер, і тому лише з деякою часткою впевненості можна говорити про економічну єдність потокових процесів. Разом з тим, форма присвоєння результатів праці в такому відтворювальному процесі є приватною, економічні інтереси суб'єктів економіки не збігаються і навіть суперечать один одному.

На наш погляд, використання логістичної концепції можливе лише в системних підходах до управління фінансовими потоками, оскільки основна функція логістики – забезпечення руху матеріальних потоків, при цьому фінансові потоки не завжди опосередковуються матеріальними і покликані обслуговувати рух матеріальних ресурсів.

До того ж слід виділити, як мінімум, чотири різних концептуальних напрями, що застосовуються у логістиці: аналітичний, технологічний (інформаційний), маркетинговий та інтегральний, де використовуються окремі положення, методи і моделі відомих підходів теорії менеджменту, відповідно до чого можна стверджувати, що логістична концепція фактично базується на інтегральному підході [6].

Сьогодні дедалі більшого значення набуває використання потокових підходів в управлінні фінансовими активами, які здатні і мають наочно відображати рух фінансових ресурсів, будь-які зміни у їх структурі та сприяють прийняттю більш ефективних управлінських рішень. Сутність потокового підходу управління полягає у неперервному врахуванні руху різноманітних ресурсів у часі та просторі. Зважаючи на вищевказане, необхідність застосування такого підходу для управління фінансовими потоками в АПК очевидна, оскільки самі фінансові потоки характеризуються рухом і зміною фінансових ресурсів, а також мають ознаку вимірності.

На наш погляд, потокові підходи в управлінні фінансовими ресурсами, зокрема в АПК, – це сукупність економічних і правових засобів, методів і форм управління, що застосовують з урахуванням змін фінансових ресурсів з метою оптимізації економічних результатів суб'єктів господарювання.

Також при розгляді взаємного впливу різних потоків у процесі управління рухом грошових коштів доцільно застосовувати й різні підходи з теорії менеджменту, а саме: ресурсний, який враховує наявність матеріальних потоків і необхідність узгодження різних потоків із сталістю грошового потоку; системний, який відображує складність управління між різними потоками з погляду єдиної системи функціонування у межах деякого суб'єкта господарювання [7]. Водночас слід наголосити, що жодний суб'єкт господарювання як система не може функціонувати ізольовано, без потоків обміну.

Доцільно зазначити, що управління фінансовими потоками аграрної галузі передусім пов'язано із системою державного управління економічними і соціальними процесами,

тобто перерозподілом фінансових ресурсів, який залежить від: 1) системи оподаткування; 2) структури фінансової системи; 3) макроекономічних факторів; 4) стабільності курсу грошової одиниці; 5) макроекономічної політики вибору пріоритетів у напрямках використання фінансових ресурсів; 6) характеру, цілей і змісту фінансово-економічної та соціальної політики, що також вказує на динамізм розвитку економічних явищ, подій, неперервність відповідних процесів [8].

Крім того, варто зазначити, що управління рухом фінансових ресурсів значною мірою ґрунтується на класичних принципах фінансового менеджменту. Вважаємо за доцільне виділити головні з них:

1) динамізм – здатність відповідного способу управління до швидких змін з урахуванням часу та неперервності економічних процесів;

2) адаптивність – моделювання стилю та способу управління під впливом певних факторів;

3) варіативність – відповідність загальної моделі управління фінансовими потоками щодо змін у функціонуванні відповідних потоків;

4) інтегрованість – врахування факторів зовнішнього та внутрішнього середовища при здійсненні управлінських функцій;

5) стійкість – здатність до опору чи прийняття певних змін у процесі управління фінансовими потоками;

6) відповідність – врахування методів та способів управління фінансовими потоками відповідно до специфіки того чи іншого фінансового потоку [9].

Значною мірою дотримання цих принципів є головним фактором при прийнятті оптимальних управлінських рішень, оскільки вони враховують будь-які зміни як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, що сприяє підвищенню ефективності управління фінансовими ресурсами та їх рухом. Обрана група принципів, на наш погляд, максимально враховує специфіку управління фінансовими потоками саме в площині АПК, оскільки останній є чутливим до частих змін зовнішніх і внутрішніх факторів макросередовища.

Серед сучасних дослідників поточкових методів управління фінансовими ресурсами на різних рівнях на особливу увагу заслуговують висновки Г. М. Азаренкової [10] щодо загального механізму управління фінансовими потоками. Так, вона виділяє три додаткових складових, які безпосередньо впливають на управління фінансовими потоками:

1) ринкові важелі управління фінансовими потоками різних суб'єктів господарювання на підставі впровадження відповідної фінансової політики;

2) нормативно-правове забезпечення функціонування фінансових потоків, що містить закони, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, накази та листи відомств, інструкції, нормативи, норми, методичні вказівки та інші нормативні документи;

3) внутрішні механізми управління фінансовими та товарними ринками, різними сегментами економіки.

На наш погляд, запропоновані складові механізму управління фінансовими потоками є характерними для управління рухом фінансових ресурсів в АПК, оскільки ефективність галузі прямо залежить від стану законодавчого поля та виваженості фінансової політики.

Більшість вчених, що займається проблематикою функціонування та управління фінансовими потоками, виділяє значну кількість методів управління у цій сфері, але найбільшої уваги заслуговують такі:

1) методи оцінки потоків у часі. Основною концепцією цих методів є врахування того, що вартість фінансових ресурсів з часом змінюється з урахуванням норми прибутку на фінансовому ринку, за яку, як правило, виступає норма позикового відсотка; при цьому найбільш розповсюдженим підходом є застосування дисконтного множника;

2) методи оцінки фінансових потоків в умовах інфляції. Концепція врахування фактора інфляції полягає у врахуванні дійсної вартості фінансових ресурсів і забезпеченні можливих втрат, які зумовлені інфляцією. При цьому основу розрахунків становить модель Фішера, яка пов'язує реальну відсоткову ставку із номінальною відсотковою ставкою з урахуванням інфляції;

3) методи оцінки рівномірності та синхронності руху грошових, матеріальних і фінансових потоків. Концепцію цих методів формує визначення взаємозв'язку між грошовими, матеріальними та фінансовими потоками [11].

Звертаємо увагу на те, що методи оцінки фінансових потоків в умовах інфляції та з урахуванням часу є достатньо дослідженими, відкритими ж залишаються питання оцінки рівномірності та синхронності руху грошових, матеріальних і фінансових потоків. Зокрема, недостатньо досліджені питання щодо синхронності та асинхронності певних потоків, тому цей метод потребує вдосконалення та більш чіткого наукового обґрунтування, що дало б змогу розширити його практичне застосування в рамках управління фінансовими потоками.

Дослідивши методи та принципи управління фінансовими ресурсами в інноваційній діяльності, вважаємо за необхідне визначити етапи процесу управління фінансовими потоками. При визначенні алгоритму управління фінансовими потоками слід зауважити, що ефективність управління, в першу чергу, залежить від гармонізації матеріальних, фінансових та інформаційних потоків. Отже, основними етапами управління фінансовими потоками є:

1) прогнозне управління. Його суть зводиться до чіткого фінансового планування та прогнозування в межах певного інноваційного проекту в довгостроковій перспективі;

2) саморегулювання й адаптація. Будь-яке управлінське втручання передбачає процес адаптації до змін зовнішнього та внутрішнього середовища та використання елементів саморегулювання;

3) управління фінансовими резервами та ліквідністю;

4) ідентифікація найбільш ефективних інструментів фінансового забезпечення;

5) підтримка та управління за допомогою інструментарію фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Аналіз останніх наукових публікацій щодо управління фінансовими потоками свідчить про те, що існує два підходи, які дають змогу обґрунтувати зміст управління фінансовими потоками і зрозуміти сутність руху та трансформації фінансових ресурсів.

Перший підхід ґрунтується на розгляді категорії капіталу, зокрема, в основу покладено фінансові відносини з приводу формування функціональних капіталів, взаємодія яких визначає управління фінансовими потоками. Серед множини функціональних капіталів, які впливають на управління фінансовими потоками, виділяють:

- позичковий капітал – капітал, наданий на умовах позики на певний період, за плату у вигляді відсотка на умовах зворотності. Його особливість полягає в тому, що власник такого капіталу не вкладає його в підприємство, виробництво чи діяльність, а передає в тимчасове користування з метою отримання прибутку;

- депозитний капітал – капітал у формі заощадження вільних грошових коштів суб'єктів господарювання та населення, які за умов стабільного та захищеного

депозитного відсотка перетворюються на дешеві та доступні інвестиційні ресурси;

- страховий капітал – функціонує на ринку страхових послуг й створення умов щодо економічної безпеки;
- фондовий капітал – капітал, вкладений у цінні папери;
- венчурний капітал – формується у вигляді фондів за рахунок різних зовнішніх джерел, а потім інвестується у цільовому проекті, що реалізовується венчурною компанією;
- промисловий капітал – капітал, що авансується для виробництва доданої вартості та функціонує у сфері матеріального виробництва;
- торговий капітал – капітал, що функціонує у сфері торгівлі [12].

Взаємодія згаданих вище функціональних капіталів зумовлена опосередкуванням відповідних фінансових потоків, що характеризується переливом і трансформацією фінансових ресурсів у певному напрямку. Необхідно зазначити, що значну увагу функціональним капіталом приділяє не тільки апарат державного управління, а й підприємницькі структури АПК. Управління потоками фінансових ресурсів між різними функціональними капіталами здійснюється податковими органами, казначейством, комерційними банками, розрахунковими касовими центрами, фінансовими органами місцевої виконавчої влади, фінансовими службами підприємств і організацій усіх форм власності.

Оскільки фінансові потоки формуються в результаті зміни та руху фінансових ресурсів, які визначаються рухом грошових коштів, вважаємо за доцільне розглянути інший підхід щодо управління фінансовими потоками, який ґрунтується на взаємозалежностях грошових коштів, фінансових ресурсів, продуктів праці та відповідних фінансових потоків.

Суть цього підходу полягає в тому, що продукти праці опосередковуються з рухом грошових коштів у вигляді різних форм категорії вартості. Поряд із цим необхідно зазначити, що гроші не можуть рухати продукт праці, вони лише визначають спрямованість цього руху. Фінансовий потік можна розглядати як напрямок руху фінансових ресурсів, а в окремих випадках – і як рух саме цих ресурсів. Тому рух таких складових, як продукти праці, грошові кошти та фінансові ресурси, утворює взаємозалежне коло, яке необхідно враховувати при прийнятті відповідних управлінських рішень. При цьому варто наголосити, що при нечіткості, недостатній регламентації грошових, товарних, фінансових потоків, слабкій фінансовій дисципліні, неврахуванні певних особливостей їх існування виявляються численні негативні фінансові диспропорції [13].

Широке практичне застосування цього підходу до управління фінансовими потоками в Україні відбувалось на початку 1990-х рр. внаслідок невідповідності між стадіями руху оборотних коштів, незбалансованості основного капіталу та обігових засобів, тобто спостерігався розрив у взаємозалежному русі грошових, товарних і фінансових потоків, що є одним із факторів економічної кризи. Тому розгляд питань з управління фінансовими потоками є особливо важливим в умовах ринкових економічних відносин, оскільки вони регулюються відповідними економічними законами, що пройшли випробування часом.

В агропромисловому комплексі такий підхід є актуальним, оскільки розриви між грошовими коштами та фінансовими потоками унеможливають реалізацію ефективного розширеного відтворення галузі. Практика господарювання малих і середніх бізнес-структур свідчить про те, що управління фінансовими потоками є

комплексним явищем і має ґрунтуватись на вищевказаних підходах одночасно, що дасть змогу приймати ефективні управлінські рішення в умовах мінливості та нестабільності зовнішнього й внутрішнього середовища.

Таким чином, у контексті управління фінансовими потоками на сучасному етапі розвитку фінансового менеджменту, поряд із ресурсною та системною концепціями управління, основне місце мають посідати потокові підходи щодо управління рухом фінансових ресурсів. Принципи потокового управління є відображенням прогресивних досягнень у сфері науки управління, фінансового менеджменту та фінансової математики. Саме завдяки поточним підходам здійснюється декомпозиція складних систем, відкриваються нові можливості щодо дослідження функціонування та діяльності суб'єктів господарювання, їх стратегічного та оперативного планування. У загальному можна визначити, що ідеологія потокового управління фінансовими ресурсами є однією із перспективних та принципових основ сучасного управління в усіх галузях народного господарства.

Література

1. Дем'яненко М. Я. *Проблемні питання державної політики фінансової підтримки сільського господарства* / М. Я. Дем'яненко // *Економіка АПК*. – 2011. – № 7. – С. 67–72.
2. Саблук П. Т. *Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні* / П. Т. Саблук, Ю. Я. Лузан // *Економіка АПК*. – 2011. – № 5. – С. 3–16.
3. Гришова І. Ю. *Аналітичне забезпечення поточних підходів до управління фінансовими ресурсами молокопереробних підприємств* / І. Ю. Гришова // *Інноваційна економіка*. – № 2(21). – 2011. – С. 101–105.
4. Присяжнюк А. Ю. *Фінансові потоки в інноваційній діяльності: теоретичний аспект* / А. Ю. Присяжнюк // *Інвестицій: практика та досвід*. – № 21. – 2007. – С. 28–30.
5. Азаренкова Г. М. *Фінансові потоки в системі економічних відносин* : моногр. / Г. М. Азаренкова. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2006. – 328 с.
6. Черевко В. О. *Методологія формування та управління фінансовими потоками регіону* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.10.018 / В. О. Черевко. – Суми, 2006. – 22 с.
7. Гудзь О. Є. *Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств* : моногр. / О. Є. Гудзь. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
8. Гудзь Е. Е. *Особенности становления и тенденции развития интеграционных процессов в АПК Украины: финансовый аспект* / Е. Е. Гудзь // *Интеграция и дезинтеграция в агропромышленном комплексе экономики: традиционный и инновационный подходы*. – М. : ООО "НИПКЦ Восход-А", 2009. – 925 с.
9. Хавтур О. В. *Теоретична концептуалізація фінансових потоків страхових компаній в Україні* / О. В. Хавтур // *Наукові записки*. – 2003. – Вип. 5. – С. 234–249.
10. *Фінанси в період реформування агропромислового виробництва* / М. Я. Дем'яненко, В. М. Алексійчук, А. Г. Борщ та ін. ; за ред. М. Я. Дем'яненка. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 645 с.
11. *Ринкова трансформація економіки АПК* : кол. моногр. / за ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. Ч. 3: *Фінансово-кредитна система*. – К. : ІАЕ, 2002. – 477 с.

12. Ковалюк О. М. *Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : моногр. / О. М. Ковалюк. – Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2002. – 396 с.*
13. Львовчкін С. В. *Фінансовий механізм макроекономічного регулювання / С. В. Львовчкін // Фінанси України. – 2000. – № 12. – С. 25–33.*

Редакція отримала матеріал 23 грудня 2011 р.